

.....

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

.....

УДК 341.1/8: 341.231.12

Ю. В. Дроздова

здобувач

Київського національного торговельно-економічного університету

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Статтю присвячено дослідженню механізму забезпечення колективної безпеки в сучасних глобалізаційних умовах, визначено складові елементи системи забезпечення колективної безпеки. Автором проведений аналіз механізму забезпечення колективної безпеки за категоріями.

Ключові слова: механізми, колективна безпека, конфлікт, підтримання миру і безпеки.

Постановка проблеми. Понад десятиріччя минуло з тих пір, як людство звільнилось від тягарів ідеологічної, політичної та військової конфронтації часів «холодної війни». Держави далеко відійшли від смертельної загрози ядерної війни, біля краю якої вони стояли п'ятдесят років тому, в часи Карибської кризи. Разом із тим доводиться визнати, що надії на нову, більш безпечну систему загальносвітового правопорядку поки не справдились.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами визначення і розуміння механізмів забезпечення колективної безпеки займалися такі вчені, як: В.Г. Буткевич, А.І. Дмитрієв, І.І. Лукашук, В.М. Репецький, В.С. Ржевська, Л.Д. Тимченко та ін. Проте їх дослідження охоплювали надто вузьке або ж надто широке коло питань, й аналізу механізму забезпечення колективної безпеки як головного механізму підтримки загальносвітового правопорядку в рамках права міжнародної безпеки не було приділено належної уваги.

Мета статті – проаналізувати наявні механізми співробітництва держав у сфері підтримки міжнародної безпеки, а також дослідити нові в умовах загострення невійськових конфліктів.

Виклад основного матеріалу. На зміну загрозі тотального ядерного знищення цивілізації прийшли нові небезпеки і загрози. Це – тероризм і сепаратизм, національний, релігійний та інші форми екстремізму, торгівля наркотиками й організована злочинність, регіональні конфлікти і загроза розповсюдження зброї масового знищення, фінансово-економічні кризи, екологічні катастрофи і епідемії. Усі ці проблеми існували і раніше, проте в епоху глобалізації, коли світ став набагато більш взаємозалежним та взаємопов'язаним, вони швидко почали набирати універсальний характер, реально загрожуючи регіональній, та нерідко й міжнародній безпеці і стабільності. Одночасно вони набагато більшою мірою зачіпають щоденне життя мільярдів людей. Доказом тому є хвиля безпрецедентних за масштабами і жорстокістю терористичних актів від Нью-Йорка до Балі [1, с. 35].

Для того, щоб вчасно та ефективно реагувати на будь-які порушення міжнародного правопорядку, вчасно виявляти міжнародні конфлікти, а також із метою підтримання міжнародного миру і безпеки була створена та поступово вдосконалюється універсальна система колективної безпеки.

Ефективність універсальної системи колективної безпеки залежить від систе-

ми зобов'язань, гарантій, можливостей та дій її суб'єктів, а також результативності її структури, яка, зокрема, складається з таких елементів:

а) теорія (філософія) та доктрина (концепція) забезпечення міжнародної безпеки;

б) сукупність міжнародних урядових та неурядових інститутів та організацій, які забезпечують підтримку загальносвітового правопорядку та захист і дотримання прав людини;

в) сукупність засобів, способів та методів забезпечення міжнародної безпеки.

Тож, передусім варто розпочати з аналізу теорії. Як справедливо зазначає Нгуен Куок Дінь: «Цілком природно, що розвиток теорії суттєво пояснюється розвитком самого міжнародного життя, яке має охоплювати право. Цинізм позитивістського волюнтаризму, що претендує на представлення права таким, як воно є, не замислюючись про його цілі або моралі, переважає в перебігу всього XIX ст. Після Першої світової війни і відповідно до духу Ліги Націй теорія намагається раціонально пояснити механізм міжнародного права, не впадаючи у спокусю заперечення загальної моралі, але і не в змозі встояти перед спокусою абстракції. З 1945 році у великій різноманітності течій досить чітко виділяються дві нові тенденції: частина теорії повертається до позитивізму, звільняючись при цьому від волюнтаристського догматизму, що проходить крізь неї, тоді як з протилежного боку інші дослідники вловлюються на приманку правового «активізму» різко заперечуваним прихильниками «постмодернізму» [2, с. 37].

«Однак, – продовжує він, – нездатність суверенних держав підтримувати мир і нездатність міждержавної системи, заснованої на повазі суверенітету, повністю адаптуватися до вимог міжнародної солідарності призвела до відступу «позитивізму», по суті, відрізаного від реально-го міжнародного життя, описом якого він обмежується, за словами його представників. З цієї причини класичний позитивізм стає предметом нападів із боку тих, хто сам погоджується з його антиідеалістичним постулатом. Теорію юридичного волюнтаризму пропонують замінити іншими теоріями, – така мета нормативіст-

ської школи Г. Кельзена, з одного боку, і об'єктивістської або соціологічної чеської школи Ж. Селла, з іншого боку. Обидві намагаються дати глобальне пояснення міжнародного права, виступаючи проти обох ключових концепцій класичного позитивізму – держави та суверенітету, пропонуючи замість них свої концепції» [2, с. 38].

Таким чином, можна зазначити, що нині проблема підтримання миру й зміцнення міжнародної безпеки, як і раніше, є однією з головних у сучасному міжнародному праві, проте нинішній етап розвитку міжнародного права відрізняється тим, що світ стає більш взаємопов'язаним, що, у свою чергу, зумовлює необхідність масштабного й активного співробітництва держав у сфері зміцнення загальносвітового правопорядку.

Ядром системи колективної безпеки є принципи міжнародного права та інші норми *jus cogens*. Так, Г.В. Ігнатенко та О.І. Тіунов вважають: «В основу створення колективної безпеки покладено принцип неподільності світу, змістом якого є небезпека військових конфліктів для всіх держав світу. Цей принцип вимагає від держав реагувати на будь-які порушення миру і безпеки в будь-якому районі земної кулі, брати участь у спільних діях на основі Статуту ООН з метою запобігання або ліквідації загрози світу» [3, с. 272].

Так, механізм колективної безпеки, передбачений главою III Статуту ООН, передбачає послідовне та одночасне прийняття засобів забезпечення миру і безпеки. Можна стверджувати, що найголовнішу роль у сфері підтримки загальносвітового правопорядку згідно Статуту ООН на сьогодні має Рада Безпеки ООН. До її компетенції відноситься досить широкий спектр заходів щодо загрози силою, порушень миру та актів агресії.

Рада Безпеки ООН має визначати в кожному конкретному випадку наявність спору, «продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки» (ст. 33 Статуту ООН), спору або ситуації, «яка може призвести до міжнародних незгод або викликати спір<...>» (ст. 34 Статуту ООН), «існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії» (ст. 39 Статуту ООН) [4].

Таким чином, Статут ООН проводить розмежування між вищезазначеними ситуаціями, а кваліфікація Ради Безпеки є правовою основою для подальших дій держав. Наділення Ради Безпеки правом і обов'язком кваліфікувати ситуацію – важливе положення у зв'язку з тим, що безпосередні учасники конфлікту можуть дотримуватись цілком протилежних точок зору або взагалі ухиляться від кваліфікації.

Традиційним для побутового та наукового вжитку є застосування терміна «механізм» з метою позначення динамічного процесу, що складається з функціональних елементів та призводить до певного результату. В юриспруденції ця категорія набула поширення для характеристики динаміки правових явищ. На нашу думку, таке тлумачення цілком відповідає вимогам, які висуваються до системи колективної безпеки як предмету цього дослідження, що зумовлює мету дослідження – визначити поняття «механізм забезпечення колективної безпеки», її ознак, значення та виокремлення факторів системи забезпечення колективної безпеки як її елементів.

Поняття «механізм забезпечення колективної безпеки» є новелою для доктрини міжнародного права, проте його елементи досліджувались багатьма вченими, по що свідчить актуалізація досліджень близьких за змістом та формою міжнародно-правових явищ. При цьому дослідження механізмів забезпечення колективної безпеки відбувається не лише на рівні міжнародного права, але і в інших науках.

Ознака механізму забезпечення колективної безпеки характеризує відразу два її аспекти, а саме системність та зумовленість явищами, умовами та характеристиками правових, суспільних та політичних факторів у його формуванні.

Аналізуючи об'єкт як систему, ми припускаємо, що він складається з елементів структури, які є впорядкованими у певному організаційному порядку і взаємодіють в її межах за допомогою внутрішніх зв'язків. Отже, розглядаючи механізм забезпечення колективної безпеки, ми дійшли висновку, що його дослідження має відбуватись на двох рівнях – теоретичної моделі та практичної. Теоретична модель є уніфі-

кованим поєднанням усіх можливих факторів колективної безпеки, яку доцільно застосовувати виключно з пізнавальною метою, заради класифікації та аналізу елементів та способів їх взаємодії. Другий вид є практичною формою механізму, тобто реальною моделлю у життєвій ситуації, що містить лише ті елементи, які є актуальними для конкретно визначених міжнародних відносин між суб'єктами чи групою суб'єктів. Водночас системність механізму забезпечення колективної безпеки встановлює методологічні основи її дослідження у призмі системно-структурного підходу, що визначає зв'язок між її структурними елементами та етапізацію механізму.

Таким чином, у межах практичного підходу до розуміння механізму забезпечення колективної безпеки варто розглядати теоретичні засоби та методи забезпечення миру і безпеки, в той час як в межах практичної моделі варто дослідити минулі та наявні реальні конфлікти між державами в сфері підтримки міжнародного миру і безпеки. Варто усвідомлювати, що саме різниця між теоретичною та практичною моделями безпосередньо становить основу цього дослідження, а також головну проблему в сфері підтримки загальносвітового правопорядку.

На нашу думку, заходи щодо підтримання міжнародного миру і безпеки за характером можна умовно поділити на категорії:

1. Дипломатичні засоби:
  - засудження агресії;
  - переговори та консультації;
  - міжнародний контроль.
2. Невійськові засоби:
  - застосування тимчасових заходів;
  - повна та часткова перерва в економічних відносинах, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо чи інших засобів повідомлень;
  - розрив дипломатичних зносин;
  - міжнародний арбітраж та звернення до Міжнародного суду.
3. Військові:
  - миротворчі операції;
  - безпосереднє військове втручання;
  - самооборона.
4. Превентивні:
  - заходи зміцнення довіри;

- заходи роззброєння та скорочення озброєнь;
- заходи щодо запобігання ядерної війни, неприєднання і нейтралітету;
- нейтралізація і демілітаризація окремих територій;
- ліквідація іноземних військових баз;
- створення зон миру.

У зарубіжній правовій літературі широке визнання отримала точка зору, згідно з якою колективна безпека, як і раніше, є поняттям, заснованим на «системі рівноваги сил». Наприклад, американські юристи Л. Міліс та Ч. Маклолін стверджують: «Політика рівноваги сил і міжнародна організація в формі Ліги Націй чи сучасної Організації Об'єднаних Націй мають спільну мету<...>Розбіжності, головним чином, є технічними» [5, с. 112].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна дійти висновку, що найважливішим елементом у сфері забезпечення міжнародної безпеки є співробітництво між суб'єктами міжнародного права. Не можна не погодитись з тим, що будь-яка соціальна спільнота, а тим більше державність, «намагається забезпечити свою безпеку за допомогою права. У свою чергу, якість права залежить від стану безпеки. Право є регулюючим засобом під час використання політичних і силових методів забезпечення безпеки. Але досягти такої рівноваги доволі складно. На жаль, право має деякі обмежуючі рамки для регламентації багатьох методів забезпечення безпеки» [6, с. 73–81]. Однак важливість права в регулюванні міжнародних відносин і забезпеченні міжнародної безпеки є безсумнівною. Необхідність правильного вибору методів забезпечення безпеки призводить до виникнення нових питань у сфері забезпечення безпеки. Таким чином, правильне розуміння проблем у сфері забезпечення міжнародної безпеки, пошук та застосування найбільш гуманних способів їх вирішення, знаходження компромісу в тих чи інших міжнародних конфліктах, тісне співробітництво держав у створенні ефективних систем безпеки, прийняття державами їх рівноправ'я допомагає покращити стан міжнародної безпеки і попередити уникнення чи зменшення майбутніх загроз, а чітке розуміння механізму забезпечення колективної

безпеки має на меті дати суб'єктам міжнародного права змогу дотримуватися більш чіткого алгоритму дій під час виникнення спірних ситуацій, а також приділяти більшу увагу превентивним механізмам забезпечення миру і безпеки.

Варто також зазначити, що в результаті малої ефективності ООН й інших універсальних структур розширились принципи можливості виборчого використання державами організації в сфері забезпечення колективної безпеки в інтересах певного кола держав, що мають необхідну військову силу і фінансові ресурси. Таким чином, більшого значення набуває система регіональної колективної безпеки. Так, створення організації колективної безпеки обмеження в рамках певного географічного регіону не є головним критерієм. Колективна безпека може створюватись не тільки за географічними ознаками, вона може охоплювати інший регіон або навіть кілька регіонів. Наприклад, ОБСЄ є організацією, діяльність якої поширюється не тільки на держави Європи та Північної Азії, але й на держави Центральної Азії.

Список використаної літератури:

1. Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації / І.Г. Білас // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К., 2001. – С. 34–39.
2. Нгуен Куок Динь. Международное публичное право : В 2 т. Международные отношения / Нгуен Куок Динь, П. Дайе, А. Пелле. – К. : Сфера, 2001. – Т. 1. – Кн. 1. – 440 с.
3. Международное право. Учебник для вузов / Отв. ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Тиунов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М, 1999. – 584 с.
4. Статут ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
5. Mills L., McLaughlin. Ch. World politics in transition. – NewYork, 1956. – 757 p.
6. Кулжабаева Ж.О. Методологические и теоретические основы правового исследования экономической безопасности / Ж.О. Кулжабаева // Государственное управление и государственная служба. – 2009. – № 1. – С. 73–81.

Дроздова Ю. В. Механизм обеспечения коллективной безопасности

Статья посвящена исследованию механизма обеспечения коллективной безопасности в современных глобализационных условиях, определены составляющие элементы системы обеспечения коллективной безопасности. Автором проведен анализ механизма обеспечения коллективной безопасности по категориям.

Ключевые слова: механизмы, коллективная безопасность, конфликт, поддержание мира и безопасности.

Drozdova Yu. The mechanism for ensuring collective security

The article examines the mechanism of collective security provision in modern globalization conditions, specifies components of the system of collective security. The author analyzes mechanism of collective security by categories.

Key words: mechanisms, collective security, conflict, peace and security maintenance.